

УДК 821.113: 81'42

АНІМАЛІСТИЧНИЙ ДИСКУРС У КАЗКАХ Г.К. АНДЕРСЕНА**Капустян І.І., доцент**

кафедри англійської та німецької філології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Стаття присвячена вивченню особливостей анімалістичного дискурсу в казках Андерсена. Аналізуються різні погляди вчених, літературознавців на анімалістику як явище романтизму, виокремлено характерні для літературної казки Г.К. Андерсена особливості, її новаторство, внутрішній зв'язок ідеї автора та психологізації образів. Розглядаються й систематизуються підходи до класифікації за зразком системної категоризації казки на види та групи.

Ключові слова: анімалістика, дискурс, анімалізм, казки про тварин, Г.К. Андерсен, анімалістичний психологізм.

Статья посвящена изучению особенностей анималистического дискурса в сказках Андерсена. Анализируются различные взгляды ученых, литературоведов на анималистику как явление романтизма, выделены характерные для литературной сказки Г.К. Андерсена особенности, ее новаторство, внутренняя связь идеи автора и психологизации образов. Рассматриваются и систематизируются подходы к классификации по образцу системной категоризации сказки на виды и группы.

Ключевые слова: анималистика, дискурс, анимализм, сказки о животных, Г.К. Андерсен, анималистический психологизм.

Kapustyan I.I. ANIMALISTIC DISCOURSE IN H.C. ANDERSEN'S FAIRY TALES

The article focuses on the animalistic discourse in the tales by H.C. Andersen. Animalism as a phenomenon of Romanticism is analyzed from different scientific perspectives, besides are pointed out the characteristic features of these literary tales with the accent on the interconnection between the author and a character's psychological image. Here is presented the systemic classification of these tales into types and groups.

Key words: animals, discourse, animalism, tales about animals, H.C. Andersen, animalistic psychology.

Постановка проблеми. Творчий доробок Г.К. Андерсена детермінує органічну складову історії національної культури Данії через глибокий конкретно-історичний сенс. Письменник та літературознавець Ганс Шерфіг (*англ.* Hans Scherfig, 1905–1979 pp.) виокремлював національну, невід'ємну від рідних квітучих островів самобутність письменника, його нерозривну єдність з історією Данії, з її традиціями, природою, характером народу та своєрідною схильністю до гумору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-під пера данського поета, письменника, казкаря Г.К. Андерсена вийшло безліч різножанрових творів. Г.К. Андерсен – визнаний майстер жанру казки, його твори здобули всесвітню популярність і перекладені багатьма мовами світу. Казковий творчий доробок неодноразово привертая увагу науковців, які прагнуть досягнути неповторний наративний стиль письменника та автентичне портретування героїв. Саме перша збірка казок, зазначає Бо Грьонбек, дослідник творчості Г.К. Андерсена, змусила Х.К. Ерстеда вимовити відомі слова про те, що роман письменника «Імпровізатор» приніс йому славу, а казки – безсмертя. Серед вітчизняних науковців та літературознавців питаннями анімалістики займалися

А.Н. Букрієнко, Л.П. Білецький, Ю.І. Ковалів, М.В. Павленко, А.М. Шашко, М.В. Толстіков, з-поміж відомих літературознавчих розвідок російських науковців виокремлюємо праці таких дослідників, як Кравцова М.І., Анікіна В.П., Круглова Ю.Г., Померанцева Е.В., Ведерникова М.М. та ін.

Художні особливості літературної казки Г.К. Андерсена розглядали й зарубіжні літературознавці й критики, з-поміж них – німецький професор Ганс-Йорг Утер (Hans-Jorg Uther, 1944) фінський фольклорист Аарне Аамтус Антті (Antti Amatus Aarne, 1867–1925), данський історик літератури, етнограф Свен Херслеб Грундтвіг (Svend Hersleb Grundtvig, 1824–1883); сучасні літературознавці: американський учений Ешліман Д.Л. (Ashliman D.L.), дослідниця скандинавського фольклору Кларі Бус (Claire Booss) та ін.

Дослідники виявляють характерні для літературної казки Г.К. Андерсена особливості, її новаторство, внутрішній зв'язок ідеї автора та психологізації образів. Проте анімалістичний дискурс у казках першої збірки Ганса Крістіана Андерсена «Казки, розказані дітям» (*дан.* “Eventyr, fortalte for Børn”) становить

особливий інтерес для розуміння не тільки літературної спадщини митця, а й розвитку наукового поняття анімалістики в літературознавстві.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою наукової розвідки є дослідження теоретичних аспектів анімалізму в літературознавстві доби романтизму та виокремлення специфіки анімалістичного дискурсу ранньої збірки казок Г.К. Андерсена «Казки, розказані дітям» (дан. “Eventyr, fortalte for Børn”).

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературна авторська казка Ганса Крістіана Андерсена вирізняється емоційним, тонким філософським контекстом, де художні образи є близькими й дітям, і дорослому читачеві. Авторська казка Ганса Крістіана Андерсена навчає дитину розуміти недитячі істини, усвідомлювати одвічні цінності розвитку суспільства [3].

У 1829–1830 рр. молодий поет і драматург Ганс Крістіан Андерсен (на той час – автор лише декількох казок) розпочав роботу над циклом данських народних казок. Але тільки в 1835–1842 рр. письменнику вдалося опублікувати два томи збірки казок, яку він назвав “Eventyr, fortalte for Børn”, у дослівному перекладі з данської – «Казки (пригоди), розказані дітям».

Пізніше сам автор пояснює назву збірки й акцентує увагу на тому, що він сам від себе переповідає старі народні казки, які чув у дитинстві. Автор був переконаний у тому, що мова, якою розповідалися казки, така природна й проста, що напевно викличе «шквал критичних зауважень», отже, щоб налаштувати читача, автор називає збірку «Казки, які розповідалися дітям». Г.К. Андерсен вважав, що казки в цій збірці написані й для дорослих, і для дітей. У назві Ганс Крістіан Андерсен підкреслює незвичайність мовного стилю казки. Назва збірки сучасною данською мовою, як стверджує К. Хаммер (професор Данського університету УСС, м. Копенгаген), відрізняється від назви данською мовою за часів Ганса Крістіана Андерсена “Eventyr, fortalte for Børn” (old language), що в перекладі означає «Пригоди, які були переповідані дітям». Ураховуючи переклади та інтерпретації літературознавців, ми трактуємо переклад назви збірки “Eventyr, fortalte for Børn” як «Казки та історії в прозі» з огляду на семантичний контекст слова *Eventyr* – *укр. «пригода»*.

До цієї збірки увійшло понад двадцять казок та пригод, серед яких для нашої розвідки надзвичайно цікавими видаються такі: «Кре-

сало» (“Fyrtøiet”, 1835), «Русалонька» (“Den lille Havfrue”, 1837), «Лелеки» (“Storkene”, 1839), «Ромашки» (“Gaaseurten”, 1838), «Дикі лебеді» (“De vilde Svaner”, 1838).

Літературознавці І.Б. Казакова, О.Л. Полякова вважають, що Ганс Крістіан Андерсен унаслідував літературні традиції Гофмана, які сприяли розвитку авторського психологічного портретування героїв казок, коли «духовная и нравственная дифференциация представлена в образах, заимствованных из животного мира» [4, с. 233].

Звернення до анімалістичної проблематики дозволяє нам краще зрозуміти специфіку романтизму як напряму в цілому. Дослідниця І.Б. Казакова в науковій розвідці про анімалістику в живописі й літературі епохи романтизму зазначає, що стихія людської душі й духовного в світі, яка виокремлюється як головна проблема романтизму, знайшла адекватні засоби відображення й у літературі, й у музиці, а звернення до анімалістичної проблеми дозволяє нам зрозуміти як специфіку напряму романтизму в цілому, так і художні особливості різних видів мистецтва...» [4, с. 232–233].

Дуктова Л.Г. зазначає, що сучасна тенденція проявляється в тому, що поняття анімалізм, анімалістика, анімалістичний жанр, анімалістична література розглядаються як тотожні й синонімічні. Проте існує різниця між словотворчими поняттями, а саме: анімалізм та анімалістика. У словнику термінів анімалізм (лат. слово *animal* – «жива істота») – це художнє зображення тварин, птахів, комах, рослин крізь призму людського світовідчуття, надання їм властивостей людського характеру. Яскравими прикладами анімалізму вважаються фольклорні твори, насамперед казки про тварин / птахів.

Термін «анімалізм» у монографії М.Н. Епштейна «Природа, мир, тайник вселенной» розглядається як творчо осмислене й відповідальне ставлення людини до тварин, як один із найважливіших резервів та імпульсів розвитку сучасного гуманізму, що поступово переходить від свого наївно-дитячого стану «людинопоклоніння» до свідомої співпраці та взаємодії з усіма формами життя на Землі [9].

Анімалістика має набагато більше смислове навантаження порівняно з терміном «анімалізм» і включає в себе як сам «анімалізм», так і систему анімалістичних образів і мотивів.

Традиційно вважається, що питання розподілу жанру казки про тварин на види чи групи й досі знаходиться в колі наукових дис-

кусій, як і визначення самого терміна «казка». Системна категоризація фольклору була успішно здійснена фінським ученим-фольклористом Антті Аарне (Antti Amatus Aarne, 1867–1925).

Ідея фінського вченого Антті Аарне полягала в тому, щоб розділити казки на декілька основних груп. До першої групи увійшли казки про тварин (*англ.* Animal tales, 6) (цифра вказує на кількість підвидів у групі), наступна складалася з чарівних казок (*англ.* Fairy tales, 10). Релігійні казки (*англ.* Religious tales) учений розділив на 5 типів, а реалістичні казки та новели (*англ.* Realistic tales or novelles) – на 17 груп. Відокремив фінський учений також і анекдоти та жарти (*англ.* Anecdotes and jokes, 19), створивши для них самостійну категорію. Робота Антті Аарне «Показчик казкових типів», що відома також як «Показчик казкових сюжетів», стала фундаментальною для вчених в усьому світі [13].

Американський знавець фольклору Стіт Томпсон доповнив та суттєво розширив створений Аарне показчик, написавши шеститомний «Індекс мотивів» та тим самим створивши систему, яку сучасні вчені назвали системою Аарне-Томпсона (також зустрічається під аббревіатурою AT або AaTh). У цій системі в основу класифікації текстів ліг саме жанровий різновид, що й зробило її популярною. Модернізував та розширив класифікацію, продовжуючи традиції своїх попередників, німецький літературознавець, етнограф Ганс-Йорг Утер (*англ.* Hans-Jörg Uther) у 2004 р. Тому існує міжнародна фольклорна класифікація Аарне-Томпсона-Утера (*англ.* the Aarne-Thompson-Uther classification (ATU number) [13].

Учені з різних країн Європи та світу, яких надихнула робота фінського вченого та американського фольклориста, створювали за їхнім прикладом каталоги національних казок. Наприклад, данський науковець Інституту літератури, культури та медіа, професор Ларс Бо Йенсен (*дан.* Lars Bo Jensen) установив незалежне індексування для літературної спадщини Г.К. Андерсена.

Досліджуючи анімалістичний дискурс збірки Ганса Крістіана Андерсена «Казки та історії в прозі», зазначимо, що анімалістичні дискурсивні категорії не реалізуються в «чистому» дискурсивному полі, а при взаємодії створюють анімалістичний психологічний образ.

Анімалістичний дискурс Г.К. Андерсена актуалізується, наприклад, як дискурс реалій

природи, фауни, дискурс символічних тварин, алегоричні фрейми, які переважно функціонують як «типова ситуація».

У казках Ганса Крістіана Андерсена тварини наділені здатністю мислити, говорити та аналізувати. Казкам про тварин притаманна нескладна композиція та динамічний драматизований сюжет. Проте казці «Кресало» притаманні характерні ознаки народної казки, наприклад, трикратне повторення, яке письменник застосовує при описі тварин – героїв казки: «Заходь у першу кімнату, там, посередині на підлозі, побачиш велику скриню, а на ній собаку: очі в нього завбільшки як чайні чашки! Але ти не бійся... Та якщо ти хочеш срібла, йди до другої кімнати. Там сидить собака з очима, як млинарські колеса. Та ти не лякайся <...> Але в собаки, що сидить там, кожне око – як Кругла вежа. Оце справді пес, можеш мені повірити!» [1, с. 6]. Герої-тварини в казках Г.К. Андерсена раннього періоду творчості досить різноманітні, такі, як і люди.

На початку становлення Г.К. Андерсена як казкаря йому притаманне надання головної ролі образам тварин, а людина є лише другорядним персонажем, якщо з'являється взагалі; також можна відзначити наявність алегоричних та повчально-розважальних елементів. Казки можна згрупувати на ті, в яких героями є люди, дикі й домашні тварини; де функціонують тварини й птахи та в яких фігурують риби [3].

Притаманна лише казкам Г.К. Андерсена особливість – за допомогою анімалістичних образів протиставити надприродне містичне оточення та звичайні людські почуття й думки. Яскравим прикладом вважаємо казку «Русалонька». «Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки. Не подумайте, що там, на дні, лише голий білий пісок, – ні, там ростуть дивовижні дерева й квіти, з такими гнучкими стеблинами та листям, що вони ворухнуться, як живі, при найменшому русі води. Риби, великі й маленькі, мелькають між гіллям, зовсім так, як у нас у повітрі пташки... Навколо палацу був великий сад з вогненно-червоними й темно-блакитними деревами. Листя й гілля на них весь час коливалося, і плоди сяяли, наче золото, а квіти – як палаючі вогні...» [1, с. 70].

Дискурсивний мотив природи в ранній збірці Г.К. Андерсена поєднується з дискурсивними мотивами кохання, радощів, краси, добра, любові, а також із сумними сторінками життя.

Антрополог, засновник школи структуралізму в етнології та видатний знавець фоль-

клору й міфології Клод Леві-Строс охарактеризував явище присутності тварин у казках словами “*bons à penser*”, що в перекладі з французької мови означає «добрий для роздумів». Учений вважав, що тварини в казках є не чим іншим, як уособленням певних дій та почуттів. Анімалістичний дискурс репрезентує універсальність зображення дійсності й несе в собі універсальну зображальну мову для розуміння одвічних істин [3]. І.Я. Франко влучно сказав: *«Я бажав би, щоби наші діти в інтересі здорового й морального розвитку якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно, ясно, і симпатії не потребують ділитися. Відси вони винесуть перші й міцні основи замишування до чесноти, правдомовності й справедливості, а надто любов до природи й охоту придивлятися близько її творам, прислухалися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й прослідкувати її великі загадки»* [8, с. 3].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, наукові розвідки дають підстави констатувати в ранній збірці казок Г.К. Андерсена талановиті зразки анімалістично-дискурсних типологій, особливо ліричного, соціального, християнського спрямування, що зумовлює необхідність подальших звернень до вивчення художніх особливостей літературної скарбниці данського казкаря.

ЛІТЕРАТУРА:

- Андерсен Х.К. Сказки. Истории: Пер. с дат. / Х.К. Андерсен / . – М. : Просвещение, 1988. – 217 с.
- Бахтин В.А. Эстетическая функция сказочной фантастики: наблюдение над русской народной сказкой о животных / В.А. Бахтин. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1972. – 52 с.
- Брауде Л.Ю. Сказочники Скандинавии / Л.Ю. Брауде. – Л. : Наука, 1974. – 239 с.
- Казакова И.Б. Анималистика в живописи и литературе эпохи романтизма / И.Б. Казакова, О.Л. Полякова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2011_6/51.pdf.
- Кравцов Н.И. Сказка как фольклорный жанр / Н.И. Кравцов // Специфика фольклорных жанров. – Москва, 1973. – С. 68–84.
- Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія / Ю.І. Ковалів. – Том 1. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2007, С. 451–452.
- Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса / Е.А. Костюхин. – Москва : Наука, 1987. – 269 с.
- Сабат Г.П. Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили» / Г.П. Сабат. – Дрогобич : Коло, 2006. – 362 с.
- Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...» Система пейзажных образов в русской поэзии / М.Н. Эпштейн. – М. : Высш.шк., 1990. – 303 с.
- Aarne, Antti. The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography. Translated and Enlarged by Stith Thompson. 2nd rev. ed. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia / FF Communications, 1961.
- Ashliman, D. A Guide to Folktales in the English Language. Greenwood. New York, 1987. Booss, Claire. Scandinavian Folk and Fairy Tales: Tales from Norway, Sweden, Denmark, Finland, Iceland. New York: Gramercy Books, 1984.
- Grundtvig, Sven, coll. Danish Fairy Tales. Tr. Jesse Grant Cramer. Boston: The Four Seas Company, 1912.
- Uther, Hans-Jörg. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Vols 1-3. FF Communications No. 284-86, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- Uther, Hans-Jörg. "Classifying folktales: The Third Revision of the Aarne–Thompson Tale Type Index (FFC 184)". folklore.fellow.fi